

Hafiz KƏRİMOV

ADMİU-nun baş müəllimi
Sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru
Ünvan: Bakı şəhəri, İnşaatçılar prospekti 39
E-mail: hafiz.v@live.com

“ÜRFANI” AŞIQ HAVALARININ VARIANTLARINA DAİR

***Xülasə:** Aşıq musiqisində sufi-dərviş dünyasına bağlı olan bir sıra havalar mövcuddur. Belə havalardan biri də “Ürfani” havasıdır. XVIII-XIX yüzillikdə yaşamış Aşıq Ürfani tərəfindən yaradıldığı ehtimal olunan bu hava demək olar ki, bütün aşıq çevrələrində müşahidə edilməkdədir.*

Sözü gedən havanın əlimizdə olan bir neçə not variantını müqayisə etdikdə variantlar arasında müəyyən fərqli və ortaq cəhətlərin olduğunu görürük. Fərqli cəhətlər sırasında tonal, metro-ritmik və s. kimi musiqi xüsusiyyətlərindən başqa, bəzi variantın qədim, digərinin nisbətən yeni üslubda gerçəkləşdiyi də özünü büruzə verir. Qeyd edək ki, məhz bu xüsusiyyətləri vurğulamaqla “Ürfani” havasının musiqi quruluşunda baş verən inkişaf dinamikasını və dəyişiklik prosesini müəyyən qədər izləmək mümkündür. Bununla yanaşı, əldə olan “Ürfani” yallısının da (not nümunəsinin) eyniadlı aşıq havası ilə müqayisəsi zamanı nəzərəçarpan oxşarlıqlar bu nümunələrin ortaq mənşəyindən xəbər verir.

***Açar sözlər:** Ürfani, aşıq, saz havası, yallı, ifa variantı*

Dünya haqqında az-çox məlumata yiyələndikcə görürük ki, planetimizin digər yaşayış yerləri ilə müqayisədə Şərq aləmində insanın ruhi-mənəvi yüksəlişinə xidmət edən dini-fəlsəfi dəyərlər sistemi daha güclü olub. Araşdırmalardan məlum olduğu kimi, erkən Orta əsrlərdə təsəvvüf dünyagörüşü Vəhdəti-Vücuda yetmək – Allaha qovuşmaq kimi uca amalları qarşısına məqsəd qoyan böyük bir mənəvi-ürfani sistem olaraq ortaya çıxmışdır. Əsas məqsədə gedən yolda ekstaz hala – vəcdə gəlmək üçün sufi-dərvişlər təkkə ocaqlarında təşkil etdiyi təriqət ayinlərində musiqi və rəqsdən geniş şəkildə istifadə edirdilər.

Öz təşəkkül mərhələsində aşıqlığın həm də “aşıqlıq” ideyalarından, sufi-dərviş iqlimindən qaynaqlandığı bir sıra tədqiqat işlərində artıq işıqlandırılmışdır. Bu baxımdan, aşıq musiqisində “səmayi” havalar kateqoriyasına aid edə biləcəyimiz bir sıra nümunələr mövcuddur. Belə səmayi havalardan biri də “Ürfani” havasıdır. Professor M.Qasımlı yazır ki, “Ürfani” sözü havanın ürfani aləmə - sufi dünyasına bağlandığına nişan verir” [5, s. 127]. XVIII-XIX yüzillikdə yaşamış Aşıq Ürfani tərəfindən yaradıldığı ehtimal olunan bu hava, demək olar ki, bütün aşıq mühitində müşahidə edilməkdədir. Folklorşünas Ə.Şamil “Aşıq Ürfaninin ömür yolu və şeirləri” adlı məqaləsində Ürfaninin həyat və yaradıcılığına dair bir çox mətləblərə aydınlıq gətirir. Türkiyədə çap olunmuş çoxsaylı tədqiqatları incələyib öz münasibətini bildiren

alim “Ürfan” haqqında ünlü aşıqlardan topladığı materiallar arasındakı oxşar və fərqli məsələləri də diqqətə çatdırmışdır. Araşdırmanın sonunda Ə.Şamil yazır: “Əldə edə bildiyimiz materiallar göstərir ki, İrfani ləqəbi ilə şeirlər qoşmuş Süleyman 18-19-cu yüzillikdə yaşamış, yaratdığı musiqi və şeirlərlə çağdaşı olan, özündən sonra yaşayan aşıqlara güclü təsir göstərmişdir. Hətta onun yaratdığı saz havası zurnaçılar tərəfindən aranjeman edilərək rəqs havasına çevrilmişdir. Geniş yayılmış “İrfani” yallısı da buna gözəl nümunədir” [9, s. 91].

Qeyd etmək lazımdır ki, haqqında danışdığımız havanın “Ruhani” adlanması doğru olmadığı əksər mütəxəssislər tərəfindən vurğulanmışdır. Bununla yanaşı, elmi əsərlərdə havanın adına “Urfani”, “Urfani”, “Ürfani”, “Ürfani”, “İrfani” və s. kimi müxtəlif şəkillərdə rast gəlmək mümkündür. Dilimizin qaydalarına daha çox uyğun gəldiyinə görə biz də məhz “Ürfani” adından istifadə edəcəyik.

Hazırkı araşdırmada “Ürfani” yallısı ilə yanaşı eyniadlı beş aşıq havasını təhlilə cəlb etmişik:

1. İlqar İmamverdiyevin ifası – ifa İ.İmamverdiyev tərəfindən nota köçürülüb [4, s. 41-51]

2. Kamandar Əfəndiyevin ifası [12] – ifa N.Bağirov tərəfindən nota köçürülüb [1, s. 139-153]

3. Hüseyn Saraclının ifası – ifa T.Məmmədov tərəfindən nota köçürülüb [7, s. 386-388]

4. İsgəndər Ağbabalının ifası – ifa bu sətirlərin müəllifi tərəfindən audio səs yazısından nota köçürülüb (CD disk, müəllifin şəxsi arxivində)

5. “Tütək səsi” filmindən “Ürfani” havası [13] – ifa bu sətirlərin müəllifi tərəfindən nota köçürülüb (not nümunəsinin tam variantı müəllifin şəxsi arxivində)

“Ürfani” havasının əlimizdə olan not variantlarını müqayisə etdikdə variantlar arasında müəyyən ortaq və fərqli xüsusiyyətlərin olduğunu görürük. Aşıq havalarında çox tez-tez baş verən hallardan biri metrik dəyişkənlikdir və bu mənada “Ürfani” havası da istisna təşkil etmir. Lakin bu hava melodik quruluşuna görə əsas etibarilə 2/4 ölçü üzərində qurulub marşvari xarakter daşıyır. Bu xüsusiyyət əlimizdə olan bütün not nümunələrinə şamildir. Mühüm ortaq cəhətlərdən biri də havanın intonasiya-məqam əsası ilə bağlıdır. Sazın “Orta pərdə kökü”ndə ifa olunan “Ürfani” havasının məqam əsası təbii ki, bütün variantlar üçün xarakterikdir. Aşıq Kamandar Əfəndiyevin ifasında N.Bağirovun nota köçürdüyü “Ürfani” havasını təhlil edən musiqişünas N.Rəhimbəyli yazır: “Urfani”, “Rast” ladi əsasında. Havacat “Rast” ladi əsasında olsa da, onun melodik quruluşu “Mahur-Hindi” muğamının lad-intonasiyaları əsasında yaradılmışdır. ...Ladin major xarakterli olması havacatın melodik dilinin intonasiyalarının oynaq, bir qədər şən əhval-ruhiyyədə olmasına geniş imkan açmışdır” [8, s. 126]. Havanın ifası gedişində ani keçidlərin, ötəri modulyasiyaların baş verməsi mümkündür. Professor T.Məmmədov nota köçürdüyü (Hüseyn Saraclının ifasında: H.K) “Urfani” havasının rast məqamı ilə başlayıb, şurda tamamlandığını bildirmişdir [7, s. 98].

Qeyd olunduğu kimi, əsas ortaq xüsusiyyətlərlə yanaşı variantlar arasında müəyyən özəlliklər də müşahidə edilməkdədir. Məsələn, fərqli cəhətlərdən biri va-

riantların ayrı-ayrı tonallıqda ifa olunmasıdır. Əgər sazın I qrup alt simləri İ.İmamverdiyevin nota köçürdüyü ifada və “Tütək səsi” filmindəki “Ürfani” havasında birinci oktavanın C səsinə uyğun gəlirsə, Kamandar Əfəndiyevin və Hüseyn Saraclının ifa etdiyi “Ürfani”də kiçik oktavanın H, İsgəndər Ağbabalının ifa etdiyi “Ürfani”də isə kiçik oktavanın A səsinə uyğun gəlir. Hər bir ifaçı I qrup alt simləri öz zövqünə və səs imkanına görə nizamladığından əslində bu və ya digər havanın müxtəlif tonallıqda ifa edilməsi aşıq musiqisi üçün təbii haldır. Bununla belə, ayrı-ayrı aşıq tərəfindən müxtəlif yüksəklikdə ifa olunan “Ürfani” havasının səslənmə etibarilə kifayət qədər fərqli variantları ortaya çıxır.

Qeyd edək ki, əldə olan variantların musiqi materialına istinadən hər bir ifanın bir çox özəl keyfiyyətlərindən, özünəməxsus tərəflərindən bəhs etmək olar. Lakin fərqli cəhətlər sırasında bir mühüm məsələnin üzərində daha ətraflı şəkildə dayanmaq istərdik. Belə ki, yuxarıda qeyd olunan beş “Ürfani” havasının melodik strukturuna diqqət yetirdikdə bəzi variantın bir qədər qədim, digərinin nisbətən yeni üslubda gerçəkləşdiyi də özünü büruzə verir. Fikrimizcə, məhz bu cəhətləri vurğulamaqla sözügedən havanın musiqi quruluşunda (əsasən XX yüzillikdə) baş verən inkişaf dinamikasını və dəyişiklik prosesini müəyyən dərəcədə izləmək mümkündür. Məsələn, professor İ.İmamverdiyev tərəfindən nota köçürülən “Ürfani” qədim üslubda ifa olunması ilə diqqət çəkir. Bəs bu ifanın ənənəvi üslubunu şərtləndirən amillər hansılardır? Həmin ifanın iki motivdən ibarət birinci melodik ibarəsinə nəzər salaq:

Nümunə № 1

Bu nümunə “Ürfani” havasının ən mühüm melodik parçasıdır desək yanılmırıq. Nümunənin əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, demək olar bütün musiqi cümlələri refren rolunu oynayan bu ibarəyə qovuşmaqla öz yekunlaşmış ifadəsini tapır. Ümumiyyətlə, bütün aşıq havalarında belə aparıcı (havanı tanıdan, təsdiq edən) musiqi özəyi mövcuddur. N.Bağirovun nota köçürdüyü “Ürfani” havasındakı həmin əsas mövzu ilə bağlı N.Rəhimbəylinin aşağıdakı sözləri aşıq musiqisi üçün olduqca səciyyəvidir: “Bu intonasiyalar əsas mövzunun leyintonasiyası kimi də xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu ritmik formulun yaratdığı leyintonasiyanın motivi ifaçılar arasında o qədər məşhur olmuşdur ki, onlar “Ürfani”nin melodiyasını məhz bu iki xanənin ifası ilə müəyyən edə bilirlər” [8, s. 129]. Yuxarıdakı nümunənin ənənəvi üslub göstəricisi, fikrimizcə, ikinci motivdə gördüyümüz çərək notla əlaqədardır. Belə ki, ifanın həmin məqamında ritmik nizam pozulmasa da, melodiyada bir anlıq dayanma baş verir. Bu da öz növbəsində ifanın tempinə təsir göstərərək havanın ağır-ağır, təmkinlə, ustadların yolu ilə gerçəkləşməsinə gətirib çıxardır. Nümunə göstərdiyimiz “Ürfani” variantı elə bir tərzdə ifa olunmuşdur ki, onu sürətlə çalmaq sadəcə olaraq mümkün deyil.

Bununla yanaşı, Hüseyn Saraclı və İsgəndər Ağbabalının ifasında da əsas musiqi özəyinin yuxarıdakı nümunə ilə eynilik təşkil etdiyi müşahidə edilir:

Nümunə № 2

Hüseyn Saraclının ifası İsgəndər Ağbabalının ifası

Göründüyü kimi, bu ifaların da qədim üslub keyfiyyəti mövcuddur. Lakin bu ifa tərzini birinci variantda axıra qədər gözləndiyi halda, Hüseyn Saraclının və İsgəndər Ağbabalının ifasında dəyişik məqamlar da baş verir. Əsas özəyini Hüseyn Saraclı-

da , Aşiq İsgəndərdə , eləcə də

“Tütək səsi” filmindəki “Ürfani”də və Aşiq Kamandarın ifasında müxtəlif şəkillərdə özünü büruzə verməsi, təkrarlanan əsas ritmik fiqurun zamanla dəyişikliklərə məruz qaldığını göstərir. Müşahidələrimiz onu deməyə əsas verir ki, ritmik fiquru ilə

birləşib musiqi motivi əmələ gətirən melofiqur qədim üslubda çərək notla () , nisbətən yeni üslubda punktir səciyyəli ritmlə () , daha sonralar isə ən müxtəlif

şəkillərdə (, ,) təzahür etmişdir. Müasir solo saz ifaçılarımızın, o cümlədən Ədalət Dəlidağlının ifalarında [10, san. 0:38-0:43] əsas musiqi özəyinin aşağıdakı şəklinə tez-tez rast gəlirik:

Nümunə № 3

Qeyd etmək lazımdır ki, əgər ənənəvi qədim üslubda çərək not vasitəsilə melodiya bir dayanma halı baş verirdisə, leytintonasiyanın tədricən fərqli çalarlar kəsb etməsi havanın ümumi ahənginə bir şüxluq, oynaqlıq gətirmişdir. Təbii ki, bu da yenə ifanın tempinə təsirsiz ötürşə bilməzdi. İ.İmamverdiyev bu məsələ ilə bağlı elə “Ürfani” havasını misal göstərərək yazır: “Aşiq İslam Yusifovun sazda çaldığı “Ruhani” aşiq havası ilə Aşiq Ədalət Nəsimovun sazda ifa etdiyi “Ruhani” temp, sürət baxımından eyni havanın müxtəlif variantlarıdır. Aşiq İslam bu havanı ağır, salğarlı, ləngərli, *Andante* tempində ifa etdiyi halda, Aşiq Ədalət Nəsimov eyni havanı özünün

əhval-ruhiyyəsinə, ovqatına münasib orta bir sürətlə, *Moderato* tempində çalmışdır” [3, 56]. Beləliklə, haqqında danışdığımız hava qədim üslubda ağır tempdə, yeni üslubda isə orta tempdə ifa olunmağa başlamışdır. İ.İmamverdiyevin nota köçürdüüyü ifanın qədim üslubda çalındığını havanın musiqi mətnindəki digər mövzulardan da müşahidə etmək mümkündür. Həmin ifadan “Ürfani”nin mühüm musiqi cümlələrindən birinə diqqət yetirək:

Nümunə № 4

Olduqca sadə üslubda gerçəkləşən bu musiqi mövzusu Ədalət Nəsimovun ifasında [11, dəq. 3:29-3:38] tamamilə mürəkkəb şəkildə təzahür edir:

Nümunə № 5

Ədalət Nəsimov göstərilən nümunədə müasir çalğı texnikasından istifadə edərək ikinci və üçüncü barmağı bütün simlərə eyni vaxtda toxundurmaqla melodiya da kiçik fasilələr yaratmışdır. Sazda məxsusi səslənmə verən bu ifa üsulunun müasir dövrdə daha ifrat formalarına rast gəlinir.

Qədim variant kimi xarakterizə etdiyimiz ifada sözügedən havanın başqa bir əhəmiyyətli hissəsi də son dərəcə lakonik şəkildə gerçəkləşmişdir:

Nümunə № 6

Səciyyəvidir ki, “Tütək səsi” filmindəki ifada da həmin hissə nümunədə olduğu kimi qısa-konkretidir. Sazın orta registrində, “Ürfani”nin tonikasından kvinta yuxarı tonlarda ifa olunan bu nümunənin günümüzdə aşıqlar tərəfindən bəzən qədərindən artıq improvizasiyaya məruz qaldığını görürük. İfaçılıq sənətində edilən improvizasiyalar, bədii-texniki artırmaqlar nə qədər ölçülü-biçili olsa, o qədər dəyərli olar. Əks təqdirdə, musiqi öz istiqamətini dəyişib əsas mövzudan kənara çıxma bilər ki, bu da havanın fəlsəfi mahiyyətinin, tarixi-semantik tutumunun kölgədə qalması deməkdir. Necə ki, bayağı güllərin, xalların əlavə edilməsi “Yanıq Kərəmi” kimi zarıncı bir havanı tədricən oyun havasına çevirdi.

Beləliklə, əldə olan variantların ifa tərzilə bağlı qeyd edə bilərik ki, İ.İmamverdiyevin nota yazdığı “Ürfani” qədim üslubda ifa edildiyi halda, digər ifaların mu-

siqi mətnində qədim özəlliklərlə yanaşı, müəyyən məqamlarda nisbətən yeni keyfiyyətlər də müşahidə olunur. Bu keyfiyyət dəyişmələri zamanla “Ürfani” havasının daha sürətli və improvizasiyalı müasir variantlarına gətirib çıxarmışdır.

Yeri gəlmişkən, bu məqamda bir məsələyə də münasibət bildirmək istərdik. Bilənlər bilir, bilməyənlər də müşahidə yolu ilə anlaya bilər ki, “Tütək səsi” filmindəki “Ürfani” ifası məhz Aşıq Hüseyn Saraclıya məxsusdur. Lakin təəssüf ki, bu məsələ hələ də birmənalı şəkildə yozumlanmır. Bəzən bilərəkdən, bəzən də məsələyə tam bələd olmadan sözügedən havanın ifaçısı kimi başqa-başqa aşıqların adı hallandırılır. Buna görə də hazırkı məqalədə T.Məmmədovun nota köçürdüyü Hüseyn Saraclının ifası ilə “Tütək səsi” filmindəki “Ürfani” arasında müəyyən paralellər aparmağı gərəklı hesab edirik. Hər iki ifanın musiqi mətninə diqqət yetirdikdə məxsusi çalğı üslubu, fərdi artikulyasiya prinsipi, hətta məzmun və forma uyğunluğu özünü açıq-aşkar bürüzə verir. Məsələn, Hüseyn Saraclı çox vaxt “Ürfani” havasının başlanğıc pozisiyasında əsas mövzunu baş barmaqdan və sınıq mizrabdan az istifadə edərək özünəməxsus həzinliklə bir neçə xanə ifa edir ki, buna hər iki nümunədə təsadüf olunur:

Nümunə № 7

Hüseyn Saraclının ifasından bir parça

“Tütək səsi” filmindəki “Ürfani”dən bir parça

Bununla yanaşı, ustadın sözügedən havada tez-tez müraciət etdiyi digər musiqi cümlələri də hər iki ifada eynilik təşkil edir:

Nümunə № 8

Hüseyn Saraclının ifasından bir parça

“Tütək səsi” filmindəki “Ürfani”dən bir parça

Hüseyn Saraclının ifaçılığına xas olan əlamətlərdən biri də ustadın bir çox aşıq havalarının müəyyən hissələrində mahnını dayandıraraq “Çoban bayatı” çalıb-oxumasıdır. Məsələn, “Dübeyti”, “Göyçəgülü” və s. havalarda çaldığı “Çoban bayatı”, “Tü-

tək səsi” filmindəki “Ürfani”nin girişi ilə üst-üstə düşməkdədir. İfanın Hüseyn Saracılıya məxsus olduğunu təsdiq edən mühüm amillərdən biri də sazın köklənmə prinsipi ilə bağlıdır. Məlumdur ki, Borçalı aşıqları “Orta pərdə kökü”ndə sazın orta simlərini bir-birilə digər mühitdə olduğu kimi unison və ya oktava fərqi olmaqla yox, kvinta intervalı nisbətində nizamlayırlar. Belə olan halda sazın səslənməsində məxsusi harmonik çalarlar meydana çıxır ki, bu da sözügedən “Ürfani” havasında açıq-aydın hiss olunur. Həmin ifadan aşağıdakı cümləyə diqqət yetirək:

Nümunə № 9

Bu nümunənin ifası zamanı aşıqlar ikinci barmaqla II qrup orta simləri bayatı və kök pərdələri arasındakı əlavə pərdədə sıxaraq özünəməxsus akkord əldə edirlər. Saz ənənəvi “Orta pərdə kökü”ndə çalındığı zaman bu akkord B-C-B-C səslərindən ibarət olur. Yuxarıdakı nümunədə isə saz qeyd edilən kökün Borçalı variantında olduğundan dolayı B-F B-C səslərindən ibarət fərqli bir akkord meydana çıxmışdır. Çünki orta simlərin biri və ya ikisi Borçalı ənənəsinə uyğun olaraq kiçik oktavanın As səsinə nizamladığı təqdirdə, nümunədəki mövzunun gerçəkləşməsi zamanı həmin səslər məhz F səsinə verir. Beləliklə, bizim musiqişünaslıq nöqtəyi-nəzərindən izah etməyə çalışdığımız bu məsələlər bir daha sübut edir ki, “Tütək səsi” filmindəki “Ürfani” havasını təkrarolunmaz sənətkarımız Hüseyn Saracılı səsləndirmişdir.

Maraqlıdır ki, Azərbaycanın qədim guşələrindən biri olan Naxçıvanda geniş yayılmış yallılardan biri də “Ürfani” adı daşıyır. Bu yallı ilə ilgili N.Əzizəliyev yazır: “Şərrur yallılarının şahı sayılan “Ürfani” yallısı isə əzəmət, vüqar, mərdlik və qəhrəmanlıq hərəkətləri ilə zəngin olan yallılardandır. Adı “ruh” sözündən götürülən bu yallı ifa edilərkən yallı üzvlərinin bütün bədən əzaları hərəkət edir. Cəld və çevik hərəkətlərlə ifa olunan yallıda yalnız kişilər iştirak edirlər. Mürəkkəb ifa hərəkətləri ilə zəngin olan “Ürfani” yallısına qadınlar və qızlar qoşula bilmir. Bu yallının əski çağlarda varlı, imkanlı adamlar tərəfindən ifa edildiyi mənbələrdə göstərilir. İfa xarakteri ilə seçilən “Ürfani”ni cavanlar toy şənliklərində öz məharət, qabiliyyət, istedad və bacarıqlarını nümayiş etdirmək məqsədilə sifariş verərək ifa edirmişlər. Yallının iki ifa variantı bu günümüzdə qədər gəlib çatmışdır” [2]. Eyni adı daşısalar da, təbii ki, aşıq havası ilə yallı tamamilə fərqli musiqi nümunələridir. Ə.Məmmədli və K.Məmmədlinin nota yazdığı “Ürfani” yallısında 2/4 ölçüsü üzərində qurulan birinci variantın I hissəsi ilə [6, s. 254-255] “Ürfani” havası arasında musiqi-sintaksisi səviyyəsində də olsa cüzi oxşarlıqlar hiss olunur. Lakin ikinci variantın I hissəsində isə [6, s. 258] “Ürfani” havası ilə uyğunluq daha çox nəzərə çarpır. Məsələn, həmin variantın bir cümləsini prinsip etibarilə Aşıq Kamandarın ifa etdiyi “Ürfani”nin aşağıdakı melodik parçası ilə müqayisə etmək olar:

Nümunə № 10

Yallıdan bir parça Aşıq havasından bir parça

Bundan başqa, həmin variantın digər bir cümləsi isə İ.İmamverdiyevin nota köçürdüyü “Ürfani”nin aşağıdakı hissəsinə uyğun gəlir:

Nümunə № 11

Yallıdan bir parça Aşıq havasından bir parça

Göstərilən bu nümunə “Ürfani” havası ilə olduqca çox səsleşir. Ümumiyyətlə, I hissənin ikinci variantını 1 ton aşağı transpozisiya etməklə “Ürfani” havası çalınan pərdələrdə yallını ifa etdikdə, eyniadlı aşiq havasının intonasiyaları açıq şəkildə özünü büruzə verir. “Ürfani” yallısının II hissəsi 6/8 ölçüsünə əsaslanıb tamamilə fərqli bir istiqamətdə inkişaf etmişdir ki, bu, yallı tipinə xas olan əlamətlərdən biridir. II hissənin heç bir variantında “Ürfani” havası ilə hər hansı bir uyğunluq görmürük. Beləliklə, I hissənin birinci variantında sözügedən hava ilə kiçik iştirak səviyyəsində mövcud olan oxşarlıqlar, ikinci variantda ciddi uyğunluqlara gətirib çıxardır. Yallının II hissəsində isə yeni mövzuların işlənməsi ilə musiqi tam fərqli axarda inkişaf edir. Hər halda, bizim müşahidə edə bildiyimiz və bilmədiyimiz uyğunluqlar bu nümunələrin ortaq mənşəyindən xəbər verir.

“Ürfani” saz havası haqqında araşdırmanın yekun nəticəsi kimi qeyd edə bilərik ki, melodik dilinin xüsusiyyətləri, semantik çalarları havanın bilavasitə “səmayi” musiqi nümunələrindən olduğunu göstərir. Əvvəllər ağır-ağır, yavaş tempdə, sadə-lakonik şəkildə ifa olunan “Ürfani”, sonrakı dövrlərdə solo saz ifaçılığının inkişafı ilə bir qədər tez tempdə, daha ritmik tərzdə və improvizasiyalı halda təqdim olunmağa başlamışdır. Bundan başqa, geniş yayılmış “Ürfani” yallısı öz janr keyfiyyətlərinə uyğun olaraq fərqli bir istiqamətdə inkişaf etsə də, çox güman ki, ilkin mərhələdə adını daşdığı saz havasının intonasiyalarından qaynaqlanmışdır. Bu eyni zamanda xasiyyət etibarilə “Ürfani” havasının melodik strukturunda həm də rəqs elementləri-

nin olduğunu göstərir. Təsadüfi deyil ki, bir sıra bölgələrimizdə günü bu gün də qara zurnada ağır-ağır çalınan köhnə “Ürfani” ilə yaşlı kişilər tempə uyğun şəkildə rəqs edirlər. Beləliklə, “Ürfani” havası qara zurnada və bəzi ifaçıların repertuarında ağır tempdə, qədim variantda, əksər aşıqlar tərəfindən isə bir qədər tez tempdə, yeni variantda ifa olunmaqdadır. Hansı formada ifa edilməsindən asılı olmayaraq “Ürfani” ən populyar aşıq musiqi nümunələrindən biri olub, saz havalarının şahı sayılır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Bağırov N. Azərbaycan klassik aşıq havaları. B.: Trabzon, 2011, 192 s.
2. Əzizəliyev N. Yaranması Naxçıvan ərazisi ilə bağlı olan yallılar xalq ruhunu oxşayan müxtəlif çalarlarla zəngindir. // “Şərq qapısı” qəz., Naxçıvan, 2014, 24 aprel.
3. İmamverdiyev İ. Azərbaycan aşıq ifaçılığı sənətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri (Qərb bölgəsi üzrə). B.: Şirvanəşr, 2004, 138 s.
4. İmamverdiyev İ. Azərbaycanın 20 saz havası (III kitab). B.: Şirvanəşr, 2006, 94 s.
5. Qasımlı M. Ozan-aşıq sənəti. B.: Uğur, 2011, 304 s.
6. Məmmədli Ə., Məmmədli K. Naxçıvan-Şərur el yallıları. Naxçıvan, “Əcəmi”, 2015, 276 s.
7. Məmmədov T. Azərbaycan aşıq yaradıcılığı. B.: Apostrof, 2011, 650 s.
8. Rəhimbəyli N. “Urfani” aşıq havasının elmi-nəzəri məsələləri. // “Dədə Qorqud” top., Bakı, 2009, I (30).
9. Şamil Ə. Aşıq Ürfaninin ömür yolu və şeirləri. / “Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə”. IV Uluslararası Folklor Konfransının materialları. AMEA Folklor İnstitutu, Bakı, 2006, 1-3 noyabr. s. 81-95

SAYTOQRAFİYA

1. Aşıq Ədalət Dəlidağlının ifasında Ruhani –
URL:<https://www.youtube.com/watch?v=1ZsfNBOPpZc>
2. Aşıq Ədalət Nəsimovun ifasında Ruhani –
URL:<https://www.youtube.com/watch?v=Ver7U0GJszk>
3. Aşıq Kamandarın ifasında Ruhani –
URL:<https://www.youtube.com/watch?v=fEqmyzfoXOE>
4. “Tütək səsi” filmində Ruhani –
URL:<https://www.youtube.com/watch?v=d5phqPB6Qqs>

Хафиз КЕРИМОВ

Старший преподаватель АГКИУ
Доктор философии по искусствоведении

О ВАРИАНТАХ АШЫГСКИХ МЕЛОДИЙ «УРФАНИ»

Резюме: В ашыгской музыке существуют ряд мелодий, связанных с суфийско-дервишским миром. Мелодия «Урфани» является одной из них. Можно сказать, что эта мелодия наблюдается во всех ашыгских средах и предполагают, что она была создана жившим в XVIII -XIX столетии ашыгом Урфани.

Сравнивая имеющиеся у нас варианты мелодии «Урфани», мы видим отличительные и схожие общие черты. Кроме характерных особенностей музыкального языка (тонального, метр-ритмического), отмечается различие в методике исполнения. Таким образом, прослеживается процесс развития и изменения мелодической структуры «Урфани».

Ключевые слова: Урфани, ашыг, мелодия саза, яллы, вариант исполнения

Hafiz KARIMOV
Senior Lecturer of ASUCA
Ph.D

ABOUT VARIANTS ASHIG MELODY OF URPHANI

***Summary:** There are several tunes melodies related to sufi-dervish world in the folk ashig music. One of these melodies is an "Urphani". It was considered that kind of melody was composed by a folk-singer named Urphani lived in the XVIII-XIX centuries. Now this melody is almost observed in all folk music spheres.*

While comparing some note variants of the aforesaid melody we can see observe some various and common features among them. In addition to the characteristic features of the musical language (tonal, meter-rhythmic), there is a difference in the method of performance. Accordingly, the process of development and change of melodic structure of "Urfani" is traced.

Keywords: Urphani, ashig, melody of saz, yalli, performing variant

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Əhliman Rəhimov
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru Fazilə Nəbiyeva